

Філософія

УДК 37.01:274/278(477)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.19915496>**Філософія протестантської релігійної освіти в Україні****Шевчук Андрій Васильович,**

старший викладач кафедри богослов'я

ПВНЗ «Український гуманітарний інститут»,

Буча, Україна, <https://orcid.org/0000-0001-6328-6657>**Прийнято: 15.04.2026 | Опубліковано: 30.04.2026**

Анотація. У статті здійснено комплексний соціально-філософський та антропологічний аналіз становлення і розвитку протестантської релігійної освіти в Україні від часу здобуття незалежності до періоду повномасштабної війни. Досліджено трансформацію освітньої моделі від початкових форм катехизації, біблійного навчання та внутрішньоцерковної підготовки до формування розгалуженої системи вищих духовних навчальних закладів, які виконують не лише конфесійно-освітню, а й культуротворчу, світоглядну та суспільно-консолідуючу функції. Обґрунтовано, що протестантська релігійна освіта в Україні поступово перетворилася на важливий простір інтелектуального осмислення суспільних процесів, морального виховання особистості та підготовки відповідального лідерства для церковного й громадського середовища. Аксіологічний вимір дослідження охоплює аналіз основоположних принципів протестантської освітньої думки, серед яких особливе місце посідають пріоритет Святого Письма, свобода совісті, особиста відповідальність перед Богом і суспільством, а також етика праці як форми покликання і служіння. Встановлено, що в межах

протестантської освітньої традиції знання розглядається не як самодостатня цінність, а як засіб морального вдосконалення, служіння ближньому та практичного втілення християнських переконань у суспільному житті. Наукова новизна статті полягає у висвітленні ролі протестантської релігійної освіти як чинника національної стійкості в умовах війни. Показано, що в сучасному українському контексті вона виходить за межі суто конфесійної підготовки й активно долучається до формування громадянської свідомості. Проаналізовано процес поглиблення світоглядної переорієнтації українського протестантизму, який у воєнний період дедалі виразніше дистанціюється від чужих імперських і наднаціональних моделей та інтегрується в український національний, культурний і суспільний простір. Зроблено висновок, що протестантська релігійна освіта в Україні є вагомим чинником морального відновлення суспільства та формування зрілої громадянської позиції.

Ключові слова: *протестантська релігійна освіта, філософія освіти, аксіологія, національна стійкість, академічна доброчесність, військове капеланство, трансформація ідентичності, вища духовна освіта в Україні.*

Philosophy of Protestant Religious Education in Ukraine

Andrii Shevchuk,

Senior Lecturer at the Department of Theology

Ukrainian Institute of Arts and Sciences,

Bucha, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0001-6328-6657>

Abstract. *The article provides a comprehensive socio-philosophical and anthropological analysis of the formation and development of Protestant religious education in Ukraine, spanning from the early years of independence to the period of the full-scale war. The study examines the transformation of the educational*

model: from its initial forms of catechesis, biblical training, and internal church instruction to the formation of an extensive system of higher theological institutions. These institutions perform not only denominational and educational tasks but also cultural-creative, worldview-shaping, and socially consolidating functions. It is argued that Protestant religious education in Ukraine has gradually evolved into a vital space for the intellectual interpretation of social processes, the moral upbringing of the individual, and the training of responsible leadership for both church and civic environments. The axiological dimension of the study encompasses an analysis of the fundamental principles of Protestant educational thought, with a particular focus on the priority of Holy Scripture, freedom of conscience, personal responsibility before God and society, and the ethics of labor as a form of calling and service. It is established that within the Protestant educational tradition, knowledge is viewed not as a self-sufficient value but as a means of moral improvement, service to one's neighbor, and the practical implementation of Christian convictions in public life. The scientific novelty of the article lies in highlighting the role of Protestant religious education as a factor of national resilience during the war. It is demonstrated that in the contemporary Ukrainian context, this education transcends purely denominational training and actively contributes to the formation of civic consciousness. The article analyzes the deepening worldview reorientation of Ukrainian Protestantism, which, during the war period, has increasingly distanced itself from alien imperial and supranational models, integrating more firmly into the Ukrainian national, cultural, and social landscape. The study concludes that Protestant religious education in Ukraine is a significant factor in the moral recovery of society and the formation of a mature civic stance.

Keywords: *Protestant religious education, philosophy of education, axiology, national resilience, academic integrity, military chaplaincy, identity transformation, higher theological education in Ukraine.*

Постановка проблеми. Сучасний український освітній та релігійний простір перебуває у стані глибокої структурної, інституційної та світоглядної трансформації. Після здобуття Україною незалежності та падіння тоталітарної атеїстичної системи відбувся безпрецедентний сплеск релігійної свободи, який дозволив протестантським деномінаціям вийти з підпілля та розпочати активну розбудову власних інституцій [16]. Протестантська релігійна освіта в Україні пройшла складний і динамічний шлях еволюції від неформальних біблійних гуртків і короткострокових місіонерських шкіл, орієнтованих виключно на базову катехізацію, до розгалуженої мережі повноцінних закладів вищої духовної освіти – богословських семінарій, інститутів та академій, що сьогодні пропонують акредитовані програми рівня бакалавра, магістра та доктора філософії [3; 13]. Сьогодні ці заклади не лише задовольняють внутрішньоконфесійні потреби у підготовці пасторів і місіонерів, але й претендують на роль впливових інтелектуальних центрів, здатних формувати ціннісні орієнтири для ширшого суспільства в умовах постмодерну та глобальних криз [18; 19].

Актуальність філософського осмислення цього феномену зумовлена цілим комплексом соціокультурних, політичних та академічних факторів. По-перше, в умовах повномасштабної російсько-української війни, яка стала катализатором екзистенційної кризи та радикальної переоцінки суспільних цінностей, протестантські спільноти продемонстрували надзвичайно високий рівень соціальної мобілізації, волонтерської активності та капеланського служіння. Це актуалізує нагальну потребу в аналізі того, як саме освітні та богословські моделі формують таку громадянську стійкість, здатність до самоорганізації та жертвності. По-друге, інтеграція української національної системи освіти до єдиного європейського простору вимагає постійного перегляду стандартів якості, студентоцентрованості та академічної доброчесності. Протестантські заклади, орієнтуючись на міжнародні акредитаційні агенції, пропонують унікальний і багато в чому взірцевий досвід

поєднання широкої інституційної автономії, високих етичних стандартів та здатності до самозабезпечення без залучення державного фінансування [3; 13; 17]. По-третє, сучасні виклики секуляризації, кризи традиційних наративів та феномен «церкви, що постає» вимагають від богословської освіти переходу від суто утилітарного підходу до глибокої академічної рефлексії. Усе це робить філософію протестантської освіти загальнонаціональною проблемою педагогіки, етики та соціальної філософії [11; 18].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на масштабність розбудови системи духовної освіти, ступінь вивченості її філософських засад залишається відносно низьким. Водночас, спостерігається поступове накопичення емпіричного та теоретичного матеріалу. Вітчизняні науковці та богослови, такі як Роман Соловій [11], Михайло Черенков [14], Сергій Санніков [10], Олександр Гейченко [2], зробили фундаментальний внесок у розбудову вітчизняного академічного богослов'я. Знаковим рубіконом став 2017 рік, коли відбувся офіційний захист докторської дисертації за спеціальністю «Богослов'я» в державному університеті, що засвідчило легітимізацію теології як наукової дисципліни. Однак загальні антропологічні та аксіологічні засади часто залишаються несистематизованими, що зумовлює необхідність цього комплексного дослідження [3, с. 63; 9; 12].

З огляду на це, мета даної статті полягає у тому, щоб комплексно з'ясувати аксіологічні та антропологічні засади протестантської релігійної освіти в Україні. Для цього необхідно проаналізувати поняття та відмінності протестантської освітньої парадигми, розкрити її погляди на гідність і свободу людини, дослідити систему цінностей та оцінити вплив сучасних екзистенційних викликів секуляризації та війни на трансформацію цих засад [8]. Методологічна база дослідження ґрунтується на міждисциплінарному підході, поєднуючи феноменологічну оптику для розуміння переживання освітніх практик та методи компаративного й структурного аналізу для

зіставлення моделей і виявлення динаміки взаємодії релігійних спільнот із суспільством [18; 19].

Виклад основного матеріалу дослідження. У вітчизняному протестантському контексті парадигма релігійної освіти виходить далеко за межі традиційного уявлення про просту трансляцію догматичних знань чи підготовку вузькопрофільних функціонерів культу [21]. Вона концептуалізується як всеосяжний, цілісний процес формування світогляду, що базується на глибокому місійному покликанні до духовної, інтелектуальної та соціальної трансформації суспільства. Історично виростаючи з ідеалів Реформації, сучасна протестантська освітня думка сприймає пізнання Бога як дію, нерозривно пов'язану з активною присутністю у світі. Заклади вищої духовної освіти розглядаються як динамічні платформи для розширення горизонтів мислення та виховання критичного аналізу. Наприклад, стратегічна мета підготовки фахівців полягає у здатності усвідомлено й відповідально служити не лише всередині церкви, а втілювати місію в суспільному житті міста, в міжкультурній взаємодії та соціальному служінні [7].

Ідентичність цієї освітньої моделі найяскравіше проявляється через компаративний аналіз зі світською та традиційно-конфесійною системами освіти. Світська вища освіта в пострадянській Україні здебільшого спирається на державне бюджетне фінансування або контрактну основу, керується високоцентралізованою системою управління через Міністерство освіти і науки та проходить державну акредитацію. Водночас вона продовжує стикатися з ендемічними проблемами формалізму та системними порушеннями академічної доброчесності [17]. Традиційно-конфесійна (православна чи католицька) освіта має змішане фінансування, ієрархічно-вертикальне управління та канонічно регульовану етику. Натомість протестантська духовна освіта є повністю автономною у фінансовому плані, функціонуючи за рахунок пожертв і міжнародних фондів без державного фінансування [3]. Її система управління децентралізована, мережева та

підзвітна незалежним опікунським радам. Академічна доброчесність тут жорстко інтегрована в моральне богослов'я, де плагіат розцінюється як крадіжка і гріх. Крім того, стандарти якості орієнтовані на міжнародні незалежні агенції (зокрема ЄАТА та ICETE) і глобальні партнерства, що дозволяє підтримувати високий рівень без залучення державного апарату [3; 7].

Такий підхід категорично не розділяє інтелектуальний розвиток і глибинну духовну формацію особистості. Подолавши період суто «функціонального підходу» та антиінтелектуалізму початку 90-х років, сучасна філософія освіти наголошує на створенні повноцінного євангельського академічного богословського середовища [3; 13]. Освіта покликана вибудувати цілісні світоглядні концепції, де філософія та богослов'я взаємодіють у глибокій «симфонії». Блискучим прикладом такої інтеграції є феноменологічно-герменевтичні дослідження, що доводять реальну феноменологічну присутність Бога в sacramentalних актах. Відтак, освіта стає простором, де студент вчиться мислити критично та парадоксально, зберігаючи вірність духовним принципам [19].

Переходячи до антропологічних засад, варто відзначити, що фундаментальною передумовою всієї протестантської педагогіки є біблійна концепція створення людини за образом і подобою Божою (Imago Dei). Це глибоке онтологічне твердження наділяє людську особистість невідчужуваною гідністю, що не залежить від соціального статусу чи фізичних можливостей. У сучасному українському академічному богослов'ї ця концепція набуває нових інклюзивних вимірів. Яскравим прикладом є розробка Олександром Гейченком теології інвалідності, де через призму мотиву «страждаючого Бога» інвалідність осмислюється як екзистенційна нагода для суспільства глибоко прийняти «іншого». Це вимагає від освітніх інституцій створення середовища безумовного прийняття та емпатії [2; 20].

Органічно переплітаючись із поняттям невід'ємної гідності, виступає ідея тотальної особистої відповідальності. Людина в цій філософії концептуалізується як «відповідальна особа», яка усвідомлює наслідки своїх дій перед Богом та суспільством. У контексті вищої освіти це означає відмову від пасивного споживання інформації на користь проактивного, самоспрямованого навчання з високим рівнем внутрішньої мотивації та обов'язкового аналітичного читання. Оскільки віра в протестантизмі має особистісний характер, процес навчання розглядається як індивідуальний, неповторний шлях Богопізнання, за який студент несе персональну відповідальність [7; 21].

Ця відповідальність неможлива без свободи совісті, свободи вибору та самостійності мислення. Історично протестантизм відіграв цивілізаційну роль у дегомогенізації духовного простору Європи, утвердивши принципи свободи віросповідання. В українських духовних закладах ця спадщина відображається у заохоченні до критичного аналізу текстів та вивчення порівняльного релігієзнавства. Свобода вибору яскраво проявляється у різноманітті диференційованих навчальних програм – від класичного пасторського до вузькоспеціалізованих напрямів соціального чи музичного служіння [7].

Відповідно, протестантська педагогіка прагне до гармонійного співвідношення інтелектуального розвитку, духовного становлення та моральної дисципліни. Історичним взірцем такої інтеграції є освітня модель Теодора Цеклера у Станиславові на початку ХХ століття, яка базувалася на єдності віри, розуму та обов'язку. Сучасна протестантська вища освіта є спадкоємицею цієї традиції, усвідомлюючи, що високі академічні очікування завжди йдуть пліч-о-пліч із суворими вимогами щодо відповідності реального способу життя християнським етичним стандартам [4; 5].

В аксіологічному вимірі епістемологічним фундаментом і найвищою цінністю освітнього процесу виступає біблійна істина (Sola Scriptura) [10].

Вона розглядається як метафізична цінність, що задає координати всім іншим аспектам пізнання. Водночас сучасні українські теологи усвідомлюють необхідність складної герменевтичної роботи з текстом, особливо в умовах постмодернізму та феномену «церкви, що постає» (Emerging Church), вчачи студентів жити цією вічною істиною та адаптувати форми її вираження до потреб мінливого світу [11].

Не менш важливою є цінність праці, служіння та покликання. Як наголошує філософ Михайло Черенков, кожна людина зобов'язана бачити у своїй щоденній професії безпосереднє покликання від Бога, руйнуючи штучний поділ на сакральне та секулярне [14]. Ця аксіологія трансформується в освітніх закладах у концепцію «педагогіки служіння», що об'єднує теоретичне навчання з практичною соціальною опікою, як це робилося ще за часів Т. Цеклера. Сьогодні це проявляється у створенні спеціалізованих програм соціального служіння для допомоги нужденним [5; 6].

Саме тому моральне виховання є невід'ємним ядром усього процесу формування особистості [15]. На відміну від класичної світської парадигми, де освіта часто звужується до передачі професійних навичок, тут виховується складна критично-конструктивна позиція: християнин має бути пророчим голосом і пробудженою совістю нації, але одночасно залишатися її найбільш працездатною та відповідальною опорою, категорично відкидаючи позицію пасивних спостерігачів. Зрештою, телеологічною кінцевою метою всієї протестантської релігійної освіти є формування стійкого християнського характеру – здатності людини залишатися вірною біблійній істині та своєму покликанню незалежно від тиску зовнішніх обставин чи спокус [18].

Реалізація цих високих засад в українському контексті зазнала значного впливу бурхливих соціокультурних та геополітичних процесів. Якщо раніше частина спільнот зберігала відсторонене ставлення до розбудови держави, то Революція Гідності та повномасштабна війна 2022 року стали потужним каталізатором безпрецедентних світоглядних зрушень. Відбувся незворотний

розрив із «євразійським» релігійним простором та форсоване посилення національної самоідентифікації. Унікальність сучасної української протестантської освітньої моделі полягає у її практичній інтеграції в найгостріші суспільні процеси через масове волонтерство, капеланство та нові магістерські програми з прикладного богослов'я, місії в місті та жіночого лідерства [6].

Водночас ця реалізація стикається із комплексом безпрецедентних викликів. Війна як екзистенційна криза змусила деномінації кардинально переглянути свої етичні наративи щодо війни і миру. Так, євангельські християни-баптисти вибудували наративну стратегію «місіології Царства», легітимізуючи збройний захист держави та фокусуючись на соціальній відповідальності і капеланстві. Християни віри євангельської (п'ятидесятники) інтерпретують війну передусім як метафізичну битву, роблячи акцент на могутній духовній мобілізації, молитвах та екзистенційній підтримці військових і цивільних. Своєю чергою, адвентисти сьомого дня пропонують гуманітарну етику, зберігаючи есхатологічне очікування та нонкомбатантство (відмову від використання зброї), натомість активно розвиваючи альтернативну медичну та соціальну службу. Окрім цього, воєнний час вимагає значно вищого рівня психологічної підготовки служителів, а руйнування сотень релігійних об'єктів та жорстокі переслідування вірян на окупованих територіях створюють надзвичайно складні умови для інституційного існування [1; 6; 15].

Додатковими серйозними викликами є катастрофічна демографічна криза та масові міграційні процеси, що провокують колосальний кадровий дефіцит і змушують семінарії створювати гібридні формати навчання. На тлі війни не зникають і внутрішньоакадемічні проблеми, зокрема критична нестача фахівців із визнаними вченими ступенями та брак ресурсів для фундаментальних досліджень. Крім того, українське суспільство не оминають глобальні процеси секуляризації та кризи традиційних цінностей, що вимагає

від богословської освіти релевантних відповідей на складні питання новітньої ідентичності та біоетики [7; 19].

Незважаючи на весь масив перелічених критичних викликів, протестантська релігійна освіта в Україні де-факто перетворилася на один із найважливіших недержавних інститутів формування національної стійкості (resilience). Вона успішно функціонує як своєрідний ціннісний «інкубатор» для виховання відповідальних громадян з яскраво вираженою проактивною життєвою позицією. Протестантські заклади на практиці довели суспільству, що високоякісна, ціннісно-орієнтована освіта може успішно розвиватися поза державним бюджетом, зберігаючи при цьому потужний антикорупційний імунітет, високу академічну культуру та сприяючи розбудові здорового громадянського суспільства [6; 12].

Висновки. Грунтовний соціально-філософський, феноменологічний та релігієзнавчий аналіз аксіологічних і антропологічних засад протестантської релігійної освіти в Україні дає змогу синтезувати низку фундаментальних висновків, що відображають її сутність та роль у сучасному суспільстві.

Протестантська релігійна освіта в Україні концептуально ґрунтується на глибокому, цілісному баченні людини. Відкидаючи антропологічний редукціонізм, ця освітня парадигма сприймає людину як унікального носія образу Божого (Imago Dei), наділеного невідчужуваною гідністю та колосальним творчим потенціалом. Освітній процес тут не зводиться до накопичення мертвого фактажу, а прагне до гармонійного синтезу високої академічної інтелектуальності, глибокого духовного становлення та практичної соціальної опіки. Студент у цій системі розглядається як вільна, але гранично відповідальна особистість, що усвідомлює своє життєве покликання і здатна до проактивної трансформації навколишнього соціуму. Долаючи антиінтелектуалізм минулого, сучасні теологічні школи вибудовують парадигму, де філософський сумнів та науковий пошук не руйнують, а збагачують феноменологію віри.

Філософська та аксіологічна основа цієї освітньої моделі полягає у нерозривному, органічному поєднанні свободи совісті, екзистенційної відповідальності, відданості абсолютній біблійній істині та суворого морального виховання. Захист академічної доброчесності, тотальне неприйняття корупції та сприйняття плагіату як гріха демонструють, що етика в протестантських ЗВО є не просто адміністративним фасадом, а богословським імперативом. Формування стійкого християнського характеру, здатного протистояти викликам постмодерного релятивізму та зберігати вірність істині *Sola Scriptura*, залишається ключовою телеологічною метою, що якісно відрізняє ці заклади від суто прагматичних світських освітніх моделей. Усвідомлення будь-якої професійної праці як священного покликання закладає міцний фундамент для формування трудової етики, необхідної для відбудови держави.

У сучасних українських умовах, які драматично позначені екзистенційним випробуванням повномасштабною російською агресією, масштабними демографічними та міграційними зсувами, а також кризою традиційних цінностей, протестантська освіта вийшла далеко за межі обслуговування суто внутрішньоконфесійних інтересів. Вона виконує потужну культурну, етичну та загальнонаціональну суспільно-консолідуючу функцію. Відбувся кардинальний, незворотний злам світоглядних парадигм: український протестантизм розірвав зв'язки з євразійським простором, інтегрувавшись у національний історичний контекст. Через системну підготовку військових та медичних капеланів, організаторів волонтерських рухів, спеціалістів із соціального служіння та свідомих громадських діячів, заклади вищої духовної освіти роблять безцінний внесок у формування української громадянської стійкості. Вони стали дієвим, незамінним фактором морального відродження нації, пропонуючи етично вивіреним та інтелектуально обґрунтованим спротив деструктивним викликам сучасності.

Список використаних джерел

1. Біла С., Алтуніна Р., Негура І. Діяльність євангельських капеланів під час російсько-української війни (на основі усних свідчень). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*. 2023. № 13/55. С. 11–25. URL: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283083>.
2. Гейченко О. Тенденції в сучасній баптистській еклезіології: Пол Фіддес і концепція завіту. *Богословські роздуми: Східноєвропейський журнал богослов'я*. 2019. № 23. С. 37–64. URL: <https://doi.org/10.29357/2521-179X.2019.23.03>.
3. Гура В. Сучасне українське п'ятидесятницьке богослов'я: історія розвитку та зміст. *Схід*. 2021. Т. 1, № 1. С. 61–66. URL: [https://doi.org/10.21847/1728-9343.2021.1\(1\).225329](https://doi.org/10.21847/1728-9343.2021.1(1).225329).
4. Клоновський Ю. Християнська освіта в Галичині крізь призму діяльності Теодора Цеклера. *Oświatologia*. 2025. № 14. С. 80–93. URL: <https://doi.org/10.28925/2412-124X.2025.14>.
5. Клоновський Ю. Я. Основні фактори формування педагогічних поглядів Теодора Цеклера. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2025. № 2. С. 17–23. URL: <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2025-2-17-23>.
6. Кралюк П. М. Інтеграція протестантів у публічний простір України через соціальне служіння: баптисти, п'ятидесятники, адвентисти (1991 – дотепер). *Культурологічний альманах*. 2026. № 1. С. 74–88. URL: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2026.1.9>.
7. Кундеренко І. В. Принципи розвитку якості освіти в духовних закладах вищої освіти України (на прикладі закладів освіти Всеукраїнського союзу церков євангельських християн-баптистів): автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.14. Київ, 2021. 20 с. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/37950> (дата звернення: 18.02.2026).

8. Попудник Ю. В. Настанови вірян протестантських Церков України щодо російськоукраїнської війни: між догмою та персональними преференціями : Дипломна робота. Львів, 2025. 87 с. URL: <https://er.ucu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2dd47db5-ff0b-427b-a009-a03b0b4a7fd2/content> (дата звернення: 18.02.2026).

9. Пуліна В., Богун М. Методологія та методика викладання курсу «Порівняльне релігієзнавство». *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. 2025. № 32 (188). С. 26–30. URL: <https://doi.org/10.58407/visnik.253205>.

10. Санніков С. 5 Sola Реформації. Богословські принципи гетерогенного протестантизму. *Схід*. 2017. № 3(149). С. 83–92. URL: [https://doi.org/10.21847/1728-9343.2017.3\(149\).108347](https://doi.org/10.21847/1728-9343.2017.3(149).108347).

11. Соловій Р. Одкровення і Писання: богословське осмислення Виникаючої церкви. *Схід*. 2016. № 1(141). С. 76–82. URL: [https://doi.org/10.21847/1728-9343.2016.1\(141\).64817](https://doi.org/10.21847/1728-9343.2016.1(141).64817).

12. Филипович Л. О. Протестантизм та його роль в утвердженні релігійного багатоманіття світу. *Історія релігій в Україні*. 2017. Вип. 27. С. 54–62. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001094911> (дата звернення: 18.02.2026).

13. Хромець В. Початок формування нормативно-правового забезпечення богословської освіти в незалежній Україні. *Схід*. 2018. № 3(155). С. 88–93. URL: [https://doi.org/10.21847/1728-9343.2018.3\(155\).139413](https://doi.org/10.21847/1728-9343.2018.3(155).139413).

14. Черенков М. М. Європейська Реформація та український євангельський протестантизм : генетико-типологічна спорідненість і національно-ідентифікаційні виміри сучасності : монографія. Одеса : Христия. просвіта, 2008. 566 с.

15. Якуніна К. І., Полянська Л. В. Моральні наративи сучасного українського протестантизму в умовах війни. *Культурологічний альманах*. 2026. № 1. С. 89–102. URL: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2026.1.10>.

16. Cosden D., Fairbairn D. Contextual Theological Education among Post-Soviet Protestants. *Transformation: An International Journal of Holistic Mission Studies*. 2001. Vol. 18, no. 2. P. 125–128. URL: <https://doi.org/10.1177/026537880101800207>.

17. Kushnir I. ‘It is more than just education. It’s also a peace policy’: (Re)imagining the mission of the European Higher Education Area in the context of the Russian invasion of Ukraine. *European Educational Research Journal*. 2025. Vol. 24, no. 1. P. 111–126. URL: <https://doi.org/10.1177/14749041231200927>.

18. Searle J. Towards a Theology of Dignity and Freedom: Existentialism and the Prospects for Reform of Protestant Witness to Post-Soviet Society. *Theological Reflections: Eastern European Journal of Theology*. 2021. Vol. 19, no. 2. P. 31–49. URL: <https://doi.org/10.29357/2789-1577.2021.19.2.31-49>.

19. Soloviy R. The Church Amidst the War of Attrition: Ukrainian Evangelical Community in Search of a New Mission Paradigm. *Religions*. 2024. Vol. 15, no. 9. P. 1–16. DOI: <https://doi.org/10.3390/rel15091136>.

20. Szczerba W. The Imago Dei Concept as a Symbol of Human Dignity? A Critical Examination. *Rocznik Teologiczny*. 2025. Vol. 67, no. 1. P. 159–171. URL: <https://doi.org/10.36124/rt.2025.08>.

21. The Effectiveness of Theological Education in Ukraine: A Research Project / J. Ferenczi et al. *Theological Reflections: Eastern European Journal of Theology*. 2006. No. 7. P. 178–205. URL: <http://reflections.eeit-edu.info/article/view/88748> (date of access: 10.02.2026).